

BOLA PSIXOLOGIYASINING OILADAGI AHAMIYATI

Raximova Zebo Shokirjon qizi

Toshkent xalqaro Nordik universiteti
maktabgacha ta`lim rus fakulteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada farzand va ota-ona o`rtasidagi munosabatlar bugungi kunning dolzarb muammosi sifatida tahlil qilingan. Bu munosabatlar vaqtida bola psixologiyasida turli psixik jarayonlar hamda ota-onalar va farzandlar o`rtasida turli shakldagi tushunmovchiliklar kuzatiladi. Shuningdek, bolaning oiladagi tarbiyasi yuzasidan ota-onalar uchun psixologik tavsiyalar berilgan.

Kalit so`zlar: oila, shaxs, gipohimoyachi, ijtimoiy institutlar, psixik jarayon.

KIRISH

Bugungi kunda tobora murakkablashib borayotgan jarayon insoniyatning komillik sifatlarini saqlab qolishdan iborat. Shu bilan bir qatorda yoshlarga ta`lim-tarbiya berish, ularni ma`rifat va madaniyat sari yetaklash ham dolzarb masala bo`lib turibdi.

Bu masalalarning yechimini, eng avvalo, jamiyatning muqaddas makoni hisoblangan – oiladan izlash kerak. Tarixga nazar solsak, komil inson tarbiyasi avvalambor oilada boshlanganini ko`rshimiz mumkin. Bu esa, o`z navbatida, dalil va isbotni talab qilmaydigan haqiqatdir. Oila haqida gap ketar ekan, bu muqaddas makonni yaratuvchi ota-ona haqida gapirib o`tmaslikning iloji yo`q. Chunki oilada ota-ona farzand uchun ham murabbiy, ham komil inson tarbiyachisidir. Jamiyatdagi har bir inson uchun insoniylik fazilatlari (halollik, poklik, imon-e`tiqod, olijanoblik va hokazolar) avallo oilada mujassamlashadi. Shu bois oilaning jamiyatdagi o`rni, tarbiyaviy, axloqiy ahamiyati va qadr-qimmatini anglamasdan turib, komil inson tarbiyasi haqida gapirish o`rinsizdir. Sababi, oilada farzand tarbiyasida ota-bobolarimizning milliy an`ana va urf-odatlarini nuqtai nazaridan yondashmasak, biz oldimizga qo`ygan maqsadga erishishimiz mushkul kechadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Kichik maktab yoshdagi bolalarning harakati tezlik bilan o`zgarib, ularni tarbiyalashda qiyinchiliklarga duch kelamiz. Psixolog va ota-onalarning fikricha, bolalarda agressiya paydo bo`lib, yuz bergan jarayonga ko`z yoshi yoki jahl bilan

javob qaytaradi. Atrof-muhit bilan munosabati o'zgaradi. Agressiv javob qaytarish bolaning ichki emotsiyalarining tashqariga chiqishiga sababchi bo'ladi. Bunday agressiya bolada 6-7 yoshdan boshlanib 8-9 yoshgacha davom etishi mumkin. Bola ulg'aygan sari agressiya hajmi kamayib boradi.

Ba'zida bola faqat agressiya bilan cheklanmaydi. Masalan, ota-ona bolasini jazolaganda uni xonasidan chiqishiga yoki turli harakatlarni bajarishiga qarshi bo'ladi. Bunday jazoga ko'nikmagan bola ongsiz holda ota-onasiga qarshi chiqib, qimmatbaho narsalarni sindirishi yoki o'z kiyimlarini yirtishi mumkin. Bu jarayonda bolaning psixik rivojlanishida kamchiliklar ko'rina boshlaydi.

7 yoshdagi inqiroz paytida bola yaqinlari va do'stlaridan uzoqlashadi. Jamoaviy o'yinlarga umuman qatnashmaydi, ulardan o'zini uzoq tutadi. Agar bolaning ushbu harakatlariga vaqtida e'tibor berilmasa, bolada somatik kasalliklar vujudga kelishi mumkin. Bu sharoitda bolani so'zsiz shifokor ko'rigiga olib borish lozim bo'ladi.

Kichik maktab yoshdagi bolalar psixik va ijtimoiy rivojlanishi ham alohida o'ringa ega. Birinchidan, uning ijtimoiy maqomi o'zgaradi. U maktabga qadam qo'ygan kundan boshlab, unga yangi vazifalar yuklatiladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy bajaradigan harakati o'yin bo'lsa, keyingi bosqichda o'yin harakati murakkab tus olib, o'qish muloqot harakatiga almashadi [4].

Ikkinchidan, bolaning psixikasida juda katta o'zgarishlar seziladi. Bolaning o'ylash jarayoni murakkablashib, mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. 7-12 yosh oraliqida bolalarning esda saqlash qobiliyati o'ziga xos xususiyatlardan biri bo'lib, ular bir belgini biror narsa bilan taqqoslash, esda saqlash orqali mantiqiy fikrlashni amalga oshiradilar.

Mantiqiy fikrlash orqali bola kattalarning o'ylash qobiliyati bilan tenglashadi. Shu asnoda bola o'z xatti-harakati va o'z-o'ziga baho bera oladi.

Yosh avlodni es-xushli, ongli, har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalash oila, qolaversa, jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning asosiy vazifasidir. Sababi, farzandning komil inson bo'lishi oiladan boshlanib, ta'lim-tarbiya maskanlarida davom etadi.

«Bola hayoti – misoli oq qog'oz. Unga nima yozish ota-onaning o'z ixtiyorida» degan tushunchaga e'tibor bersak, kelajakda bolaning qanday shaxs bo'lib shakllanishi ota-onasi va oila a'zolariga bog'liq, deganidir. Chunki farzand oilada dunyoga keladi. Uning komil inson bo'lib shakllanishiga avval ota-onasi, oila

a'zolari ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab qolmasdan, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari boyib boradi, real hayot mazmunini chuqurroq anglash, ya'ni farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini ko'rish holati yuz beradi.

Olimlarning kuzatuvlariga ko'ra, bugungi kunda ishdan toliqib kelgan ota-ona bolasining tarbiyasiga 10-15 daqiqa vaqt ajratar ekan. Bu sanoqli daqiqalarning aksar qismi kundalikni tekshirish, kamchiliklarni ko'rsatish va tanqid ostiga olishga ajratilishi aniqlangan.

Oilada tarbiyada yo'l qo'yiladigan kamchiliklar [5]:

- ichkilikka ruju qo'ygan ota-ona farzandiga «gipohimoyachi» bo'lib tarbiya beradi. Ular farzandlaridan hech narsa talab qila olmaydi;
- ba'zi bir ota-onalar haddan tashqari qattiqqo'l bo'lsak, farzandimizning tarbiyasi yaxshi bo'ladi, deb hisoblaydi. Aksincha, bunaqa vaziyatlarda bolalar tortinchoq, o'ziga nisbatan ishonchsiz, yolg'on gapiradigan bo'ladi.

Bola tarbiyasida quyidagi qoidalarga amal qilinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- agar siz ogohlantirish bermoqchi bo'lsangiz, avvalambor farzandingizning yaxshi tomonlarini sanab o'ting;
- farzandingizning kamchiligini birdaniga yuziga solmasdan, yotig'i bilan tushuntiring;
- o'ziga buyruq berilishini hech kim yoqtirmaydi. Shuning uchun bevosita buyruq berishdan ko'ra, savol berib, pand-nasihat yo'li bilan berilgan topshiriqni bajartirganingiz ma'qul;
- farzandingizga o'z obro'sini saqlab qolishiga imkoniyat bering;
- insonlar haqida yaxshi fikrda bo'ling, shunda farzandingiz ularga o'xshashga harakat qiladi.

Shaxsning shakllanishi uzluksiz va murrakkab jarayondir. Bu jarayonda bolaga tabiatdan berilgan tug'ma qobiliyatlar, jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy vaziyat, oiladagi munosabatlar kabi asosiy kuchlarning o'zaro bog'liqligi ongli shaxsning shakllanishiga imkoniyat yaratadi.

Har bir bolaga shaxs sifatida qarab, uning o‘ziga xos ongi, erki, qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ota-onalar o‘qituvchi bilan hamkorlikda quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari maqsadga muvofiqdir [6]:

- ilg‘or pedagogik-psixologik tajribalar, samarali usullardan foydalangan holda xalqimizning madaniyati, urf-odatlarini negizida kichik maktab yoshidagi bolada milliy ong, insoniylik fazilatlarini shakllantirish;
- mutaxassislik fanlarining tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytirish, ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiruvchi maxsus va fakultativ fanlarni kiritish;
- bolalarning bilim, ilmga bo‘lgan qiziqishlarini orttirish; ularning aqliy qobiliyati, dunyoqarashini shakllantirish, jamiyat talabiga mos shaxs sifatida shakllanishiga ko‘maklashish;
- iqtidorli bolalarni aniqlash va ular qobiliyatining rivojlanishiga sharoit yaratish;
- tabiat va inson chambarchas ekanligini xis qiladigan, tabiatni muhofaza qila oladigan shaxsni tarbiyalash;
- milliy madaniyat asosida estetik tarbiya berishga o‘rgatish;
- milliy va umumbashariy qadriyatlarni o‘rganish va asrashni tarbiyalash;
- yoshlar tarbiyasida «ozodlik», «tenglik»,
- «demokratiya» kabi tushunchalarning mohiyatini teran tushunish va mamlakat ramzlariga hurmat ko‘rsatish.

Oiladagi ta’lim-tarbiyaning maqsadi – bolaning yoshi, xususiyatlari, psixik jarayonlarini hisobga olgan holda munosib tarbiya berishdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- oilada bolaning rivojlanishi, sog‘ligiga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, tozalikka rioya qilish;
- mehnat va mehnatsevarlikka o‘rgatish. Bolaning kundalik hayotini mazmunli tashkil etish va o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko‘nikmasini shakllantirish;
- oila a‘zolarini o‘zaro do‘stona munosabatda bo‘lishga, ota-ona, qarindoshlar, keksalarni hurmat qilishga o‘rgatish;
- adabiyot, madaniyat, milliy qadriyatlarga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish, vaqtdan unumli foydalanishga o‘rgatish;
- intizomli, mas’uliyatli va ziyrak bo‘lishga o‘rgatish;

- o‘z-o‘zini tarbiyalash va ijodkorlikka yo‘naltirish.

Farzand tarbiyasida psixologik tomondan beriladigan quyidagi tavsiyalarga amal qiling.

Birinchidan, ertalab farzandingizni mehr bilan uyg‘oting. Sizing muloyim ovozingiz va yuzingizdagi tabassum farzandingizning uyqusini o‘chirishi lozim.

Ikkinchidan, agar farzandingiz darsga kechikadigan bo‘lsa, uni «tez bo‘l», «chaqqon qimirla» deb shoshiltirmang. Bunday hollarda farzandingizni ertaroq uyg‘otmaganingiz uchun o‘zingizni aybdorman deb biling.

Uchinchidan, «tarbiyasiz bo‘lma», «bugun ikki olsang, ko‘rasan» degan ogohlantirishlarni ko‘p marotaba ayt mang. Aksincha, unga ishonch bildirib, yaxshi baho olib kelishiga tilakdosh bo‘ling. Shu o‘rnida aytish joizki, ba‘zi ota-onalar «bolar faqat yaxshi baho olishi kerak», deb o‘ylaydi. Buni eshitgan bola ota-onasining jazosidan qo‘rqib, yomon baho qo‘yilgan kundalik daftarining sahifasini yirtishga, bahoni tuzatishga yoki boshqa yo‘l orqali aldashga urinadi. Shuning uchun har bir ota-ona baho farzandingizning bilim olishida muhim, ammo asosiy masala emas ekanligini bilishlari lozim. Shuni esdan chiqarmaslik kerak: «baho qadrli emas, bola qadrli».

To‘rtinchidan, farzandingizni maktabga och holda jo‘nat mang.

Beshinchidan, farzandingiz maktabdan kelishi bilan «Bugun qanday baho olding?» deb savolga tut mang.

Oltinchidan, agar farzandingizning biror narsadan jahli chiqsa, indamang. Hovuridan tushgandan keyin o‘zi nima bo‘lganini aytib beradi.

Yettinchidan, farzandingizning tartibsizligi uchun o‘qituvchi sizni maktabga chaqirsa, o‘qituvchi bilan bo‘lgan suhbatda farzandingiz qatnashmagani ma’qul. Uyda farzandingizning ham fikrini eshitib, xatolarini tushuntiring.

Sakkizinchidan, farzandingiz maktabdan kelishi bilan unga dars tayyorlashi kerakligini ayt mang. Farzandingiz 2-3 soat dam olgani ma’qul.

To‘qqizinchidan, dars tayyorlayotgan bolaning tepasida turib, tanbeh berib, qo‘pol gaplar ishlat mang. Undan ko‘ra dars tayyorlashida yordam bering.

O‘ninchidan, farzandingizga har kuni kamida 20-30 daqiqa vaqt ajrating, u bilan yaqindan suhbatlashing.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa shuki, ota-onaning bergan bugungi tarbiyasi farzandining ertangi kelajagi uchun poydevor vazifasini o'taydi. Shuning uchun oiladagi farzand tarbiyasi ota-ona tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsa, unda uning katta hayotga dadil qadam qo'yishiga, mustaqil fikr yuritishiga zamin yaratilgan bo'ladi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarga tayanib, oilada bola tarbiyasidagi ob'ektiv va su'bektiv omillarning mavjudligini inobatga olgan holda quyidagi takliflarni beramiz. Ota-ona bola tarbiyasida:

- sabr-toqatli;
- mehr-muhabbatli;
- intizomli va mas'uliyatli bo'lishi;
- farzandining ham ruhan, ham aqlan, ham jismonan sog'lom bo'lishiga imkoniyat yaratishi;
- har bir farzandini shaxs sifatida ko'rishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. / O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mamlakat Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. // «Xalq so'zi» gazetasi, 2016 yil, 8 dekabr.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2018.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. I jild. / A.Madvaliev tahriri ostida. – T.:
4. «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2016.
5. Haytov A. Sinf rahbari. – T.: «Yangi asr avlodi», 2016.
6. Hasanboev J., Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika. – T.: «Fan», 2016.